

HƏQİQƏT ZAHİDOVA

AMEA-nın Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun

böyük elmi işçisi, tarix elmləri üzrə fəlsəfə doktoru

E-mail: H.Zahidova@mail.ru

ŞİRVANDA İSLAM TƏRİQƏTLƏRİNƏ ETNOQRAFİK BAXIŞ

Açar sözlər: sufi cərəyanları, İslam, Şirvan regionu, etnoqrafiya**Ключевые слова:** суфийские секты, Ислам, Ширванской регион, этнография**Keywords:** sufi currents, Islam, sects in Shirvan, ethnographic

Müstəqillik illərində Azərbaycan etnoqrafiya elmi böyük yüksəliş yolu keçərək bu gün milli-mənəvi, elmi və əxlaqi dəyərlərimizin tədqiqi sahəsində sistemli tədbirlər həyata keçirməkdədir. Keşməkeşli tariximizin mühüm tədqiqat sahələrinin etnoqrafiya – xalqsünaslıq elmi tərəfindən dərinlən öyrənilməsində arxeoloji materiallardan, maddi mədəniyyət nümunələrindən, salnamələrdən, səyyahların yol qeydlərindən, memuarlardan, digər yazılı mənbələrdən və məxəzlərdən yaradıcılıqla istifadə edilərək sanballı araşdırmalar aparılmaqdadır. Etnoqrafiyanın, arxeologiyanın, epiqrafiyanın, folklorşünaslığın, tarixşünaslığın və digər elm sahələrinin birgə səyi nəticəsində tariximizə aid indiyə qədər məlum olmayan və qürur yaradan bir çox maddi və mənəvi mədəniyyət nümunələri üzə çıxarılmış və bütün bunlar elmimizin uğurlu töhfələri kimi böyük marağa səbəb olmuşdur. Bununla belə apardığımız araşdırmalar göstərir ki, Şimali Azərbaycanda islam dini və onun müxtəlif təriqətləri etnoqrafik baxımdan indiyə qədər tədqiqata cəlb edilməmiş və tam öyrənilməmişdir.

Məlumdur ki, ən qədim dövrlərdən başlayaraq insanlıqla birgə doğulan və böyük təkamül yolu keçən dinlər cəmiyyətin və dövlətin həyatında aparıcı rola malik olmuş və bəzən hətta dövlətdən də üstün mövqeyi ilə fərqlənmişdir. Təbiət və cəmiyyət qüvvələri ilə mübarizədə insan və insan mənəviyyəti təbii olaraq dinlərə daim möhtac olmuş, onu özünün ruhu və qəlbi sanmışdır. 639-cu ildən başlayaraq bu günümüzdə qədər xalqın inam və inanc yeri olan islam dini millətimizin qəlbində və ruhunda özünə əbədi qərar tutmuşdur. Din adı ilə bağlı olan sosial qruplar və kütlələr öz adət və ənənələrinə, müəyyən ciddi çərçivəyə salınmış həyat tərzinə, mənəvi və əxlaqi dəyərlərinə, geyimlərinə, davranışlarına, bir sözlə, maddi və mənəvi mədəniyyətin ən müxtəlif elementlərinə görə fərqlənmişlər.

Allaha, onun Rəsuluna, dini kitablara olan münasibət, baxışlar sistemi, yanaşmalar müsəlman tarixində, sonralar məzhəb və təriqətlərin yaranması ilə səciyyəvi olmuşdur. Bu da Məhəmməd peyğəmbərin (s.s.) vəfatından sonra yaranmaqla onunla əlaqədar olmuşdur ki, islam bir ictimai-siyasi fikir, dini ideologiya, baxışlar sistemi olmaqla, o müxtəlif insanların həyatında, əqidəsində, məsləkində, dünya görüşündə müxtəlif dərəcələrdə, bəzən ümumi və bəzən də öz fərqli elementləri ilə inkişaf olunmuşdur. Əslində islam əqidəsini qəbul edən hər bir insanın ona münasibəti ümumi elementlərlə yanaşı, həm də özünəməxsus olduğu kimi fərvidir, biri-birindən fərqlidir. Bununla belə təriqətlərin mövcudluğu da təbii və qəbul ediləndir. Məhəmməd peyğəmbər (s.s.) hələ sağlığında ikən fərqli baxışlara münasibətini bildirərək demişdir: “Şəriət mənim sözlərim, təriqət mənim əməlim, həqiqət isə mənim daxili əhvalımdır”. Elə buna görə də sufilər öz mənşələrini peyğəmbərlərdən aldıklarını inamla deyirdilər və Məhəmmədin (s.s.) əxlaqını təsəvvüfün örnəyi hesab edirdilər (10, s.63). Bu dövrün digər xüsusiyyəti müsəlman mistikliyinə və ya sufizmin sürətli inkişafı ilə səciyyəvi

olmuşdur. Yaxın Şərqdə – islam ölkələrində sünni və şiə təriqətləri geniş yayılmış, bununla belə onların hər biri həm də özü-özlüyündə müxtəlif çoxsaylı qollara ayrılmışdır (2, s.50-52).

Bəşəriyyətin və insanlığın tarixi qədər qədim olan dinlər bir mənəvi borc kimi müxtəlif mərasimlər vasitəsilə icra edilərkən, özünəməxsus xüsusiyyətlərlə xalqın mənəvi və əxlaqi dəyərlərinin formalaşmasında və inkişafında misilsiz rol oynamışdır.

Dinin əsas məzmununu Allah ideyası təşkil edir. Din həmçinin ilahi qüvvələrlə bağlı olan əhval-ruhiyyə, hiss və təəssüratları da özündə birləşdirir. Dini etiqad, əhval-ruhiyyə və fəaliyyətin məcmusu dini kompleks təşkil edir. İnsanların fəvqəltəbii qüvvələrə emosional hissi münasibətləri dinin digər əlamətlərini təşkil edir. Böyük mütəfəkkir C.Əfqani dini, milli vəhdətin ikinci mühüm vasitəsi hesab edərək yazırdı ki, din hansı adı daşıyarsa daşısın, hamısı bir-birinə bənzəyir. «İnsana inam və inanc tələqin edir». Din bəşəriyyəti düzgün yola istiqamətləndirmək, dünya və axirət səadətinə çatdırmaq üçün Allah-taalanın öz peyğəmbərləri vasitəsilə elan etdiyi etiqadı prinsiplərin, əxlaqi normaların və əməli qanunların məcmusunu təşkil edir.

Hər bir dinin insanın həyatında, mənəviyyatında, əxlaqında, mədəniyyətində, davranışında müstəsna əhəmiyyəti vardır. Bu obyektlər isə həm də bir həyat tərzini, adət və ənənə kimi etnoqrafiya elminin öyrəndiyi məsələlərdəndir. Təəssüflə qeyd edilməlidir ki, tədqiqatçıların çoxu dinlə bağlı hər hansı bir problemdən yazarkən bu məsələnin ya fəlsəfə və ya ilahiyyat elminin tədqiqat obyektini olduğunu zənn edirlər. Məsələyə məhz bu baxışdan yanaşılmanın mövcud ənənələrinin nəticəsidir ki, tədqiqatçılar dinin və təriqətlərin etnoqrafik baxımdan araşdırılmasına bir qayda olaraq diqqət yetirməmiş və müəyyən boşluqlar yaranmışdır. Halbuki insanlar, dinə inananlar, din xadimləri və din qulluqçuları cəmiyyətdə mühüm bir sosial qrup olaraq onların maddi və mənəvi dünyasının, dini adət və ənənələrin, bayram və oyunların, yemək və içkilərin, əxlaq və mənəviyyatın, ümumiyyətlə desək insanşünaslıqla bağlı olan bütün bu problemlərin etnoqrafik baxımdan araşdırılmasına böyük zərurət vardır.

Məlumdur ki, bütün dinlər müəyyən inkişaf mərhələsindən sonra təriqətlər və məzhəblər doğurmuşdur. Bu məsələnin tədqiqinə həsr olunmuş elmi əsərlərin çoxunda islamda 73 məzhəbin olduğu qeyd edilmişdir (1, s.15; 8, s.118). Mahiyyət etibarilə bu təriqətlərin sayının az və ya çox olmasına baxmayaraq, onların təhlili vahid islamdan qaynaqlandığını görməmək mümkün deyildir.

Aparığımız araşdırmalar göstərir ki, Azərbaycan İslam dini ilə bağlı sufi cərəyanlarından şaxələnən təriqətlərdən xəlvətlik, səfəvilik, zahidlik, sührəverdilik, əxilik, irşaqilik, nəqşibəndilik, hürufilik, xəlvətliyin rövşaniyə və gülşaniyə adlanan qollarının yaranmasına geniş meydan olmuşdur. Bu təriqətlərin bir çoxu uzun illər Şirvanşahlar dövlətində, onun paytaxtı Şamaxıda, Bakıda, Dərbənddə, ümumiyyətlə Şirvan mahalında geniş təşəkkül tapmış, böyük təkamül yolu keçmiş və buradan zaman-zaman Yaxın Şərqi mənəvi dünyasına yayılmışdır. Şirvan Yaxın Şərqi maddi və mənəvi mədəniyyət mərkəzi olmaqla, müxtəlif təriqətlərin, dini ideologiya və baxışların, həyat tərzinin, mənəvi və əxlaqi mədəniyyətin, şeir və poeziyanın, musiqi və incəsənətin, sənətin və sənətkarlığın inkişafında tarixi rol oynamışdır. Bu baxımdan da məhz Şirvanda islam təriqətlərinin tarixi etnoqrafik baxımdan araşdırılmasının müstəsna əhəmiyyəti vardır. Təsədüfi deyil ki, ensiklopedik tədqiqatlar, memuarlar, bir çox yüzillikləri geridə buraxan qədim daş abidələr silsiləsi, yaddaşlara həkk olunmuş ədəbi məlumat mənbələrinin sistemləşdirilməsi təsdiq edir ki, yalnız Şirvani nisbəsinə aid olan 500-dən yuxarı mükəmməl təhsil görmüş görkəmli şəxsiyyətlər qədim və orta əsrlər tarixində dünya elminə və sənətinə bəxş edilmiş ən böyük töhfələr kimi yadda qalmışdır. Bu şəxsiyyətlər demək olar ki, elmin ən müxtəlif sahələrində, ən yüksək

şöhrətə malik olmuş dahi şəxsiyyətlər olmuşlar. Astronomiya, din, fəlsəfə, ədəbiyyat, sənət, musiqi elmi dünyada onların adı ilə tanınmışdır. Bir çox din və təriqətlər onların sayəsində böyük təkamül yolu keçmişdir.

Azərbaycan ərazisində və ümumiyyətlə Yaxın Şərqdən qədim yaşayış məskənlərindən olan Şirvan bölgəsi eyni zamanda qədim dini mərkəzlərdən, müxtəlif təriqət ocaqlarından biri kimi fəaliyyət göstərmişdir. Buradakı ilk məscidin binası islam dininin yayılmağa başladığı erkən dövrlərdə 743-cü ildə inşa edilməsi barədə məlumatlar vardır. Tədqiqatçı Z.Quluzadə sufi cərəyanının xəlvətiyyə təriqətinin başlıca ideoloq və rəhbərlərinin bir qisminin Azərbaycanda, xüsusən də Şirvanda yaşadıklarını qeyd edir (4, s.78-79). Azərbaycanda xəlvətlik sufi məktəbinin əsası məşhur sufi alimi təriqətin piri, əslən Şirvanlı Şeyx Siracəddin Ömər Xəlvəti tərəfindən qoyulmuşdur. Xəlvətiliyin bir çox prinsipləri, o cümlədən ibadətə xəlvətə çəkilərək icra edilməsinə üstünlüyün verilməsi, kamillik dərəcəsinin əlaməti kimi müxtəlif dilimlərlə bəzədilən tacın (papaq, əmmamə) geyilməsi və s. məhz onun tərəfindən işlənib hazırlanmışdır. Xəlvətlik bir təriqət olaraq Şamaxıda zəngin və nüfuzlu seyid ailəsində dünyaya göz açmış Seyid Yəhya Şirvani (Bakuvü) tərəfindən ən yüksək səviyyədə inkişaf etdirilmiş və onun yetişdirdiyi minlərlə tələbə bütün Yaxın Şərqdə bu ideologiyanın və həyat tərzinin daşıyıcısına çevrilmişlər. Azərbaycan təsəvvüf məktəbində yetişən mütəfəkkir alim Seyid Yəhya və onun inkişaf etdirərək yenidən təsis etdiyi xəlvətliy təriqəti XV əsirdən etibarən müsəlman aləmində geniş şəkildə yayılmış və böyük təsirə malik olmuşdur. Onun məktəbini keçən xəlvətilərdən bir çoxu Təbrizdə, Ədirnədə, Ərzincanda Konyada, Bursada, Kırmıda və s. yerlərdə xəlvətiyyə təriqətini təbliğ etmiş və hər biri müstəqil məktəbə çevrilmişdir. Seyid Yəhya bu təriqətin hərtərəfli inkişafında, mükəmməlləşməsində, kamilləşməsində müstəsna rol oynamış, bu təriqətin elmi-nəzəri əsaslarını işləyib hazırlamış və bütün bunlar onun tərəfindən qələmə alınmış iyirmidən çox sanballı əsərlərdə öz ifadəsini tapmışdır. Xəlvətlik təriqətinin 200 illik üsul və prinsipləri ilk dəfə onun tərəfindən mükəmməl şəkildə yazıya alınmış və bu məktəbin yüksək dərəcədə inkişafını təmin etmişdir (5 s.72).

XIX əsirdən etibarən Azərbaycanda sufilik yeni mərhələyə qədəm qoymuşdur. Bu dövrdə Yaxın Şərqi ən böyük təriqət məktəblərində mükəmməl təhsil almış Şeyx İsmail Siracəddin Şirvani Kürdəmirdə özünün nəqşibəndlik təriqəti əsasında ilk məktəbini yaratmışdır. Bu zaman davam edən Rusiya-İran müharibələri, Azərbaycanın işğal edilməsi, rus çarizminin gündən-günə qəddarlaşmasına baxmayaraq Şeyx İsmail Şirvani öz təriqətini Yaxın Şərqdə, xüsusilə Qafqazda, Şirvanda, Dağıstanda, Türkiyədə inamla davam etdirmiş, onun davamçıları müridizm hərəkatı altında Çar Rusiyasının xüsusi orqanları tərəfindən daim təqibə məruz qalmışlar. Təsədüfi deyil ki, Şeyx Şamil bu hərəkatın sadıq bir daşıyıcısı kimi Çar Rusiyasına qarşı iyirmi ildən çox davam edən milli azadlıq hərəkatını uğurla apara bilmişdir. Xüsusi tapşırıq əsasında Mirzə Kazım bəy artıq həmin vaxt əsir götürülmüş Şeyx Şamillə davamlı şəkildə görüşüb, onun apardığı mübarizənin ideoloji əsasını təşkil edən müridizm hərəkatının əsil mahiyyətini öyrənmiş və bununla bağlı olaraq sanballı monoqrafiya yazmışdır. Təqiblərə məruz qalan Şeyx İsmail Şirvani öz ailəsi ilə birlikdə Türkiyəyə - Amasiyaya köçüb öz fəaliyyətini orada davam etdirmişdir. İsmail Şirvaninin Mir Həmzə Seyid Nigari, Xas Məhəmməd Şirvani, Hacı Yəhya bəy Qutqaşanlı, Hacı Mahmud Baba Kürdəmirli, Molla Mahmud kimi davamçıları bu təriqətin genişlənməsində və daha da inkişaf etdirilməsində mühüm rol oynamışlar.

Şirvanda islam təriqəti məkanları kimi tanınan məscidlərin, təkyələrin, zaviyələrin, pirlərin, xanəqahların, ziyarətgahların, imamzadələrin, camelərin, ribatların, dərğahların və digər məkanların

öz memarlıq xüsusiyyətləri, ümumi və fərdi əlamətləri vardır. Pirsaat çayı üstündəki Pirhüseyn xanəgahı, Şamaxı-Kələxana xanəgahı və türbələri, Şirvanşahlar sarayında Seyid Yəhya Bakuvinin xanəgahı, Qobustanda Diri Baba piri və s. buna misal ola bilər. Görkəmli tədqiqatçı Məşədixanın Nemətin "Azərbaycanda pirlər" adlı əsəri islam və təriqətlərlə bağlı məkanların maddi mədəniyyət nümunələri kimi etnoqrafik baxımdan tədqiq olunmasının vacibliyini xüsusi olaraq vurğulamışdır (6).

Sufilik təriqətinin müxtəlif qollarının rəqs və musiqisi, işarə və rəmzləri ciddi tədqiqatlar tələb edir. Haqq aşuqlarının sazı və sözü, muğamatın ayrı-ayrı növləri və qolları, onların ahəngi və çağırışı, saz, ney, tar kimi çalğı alətlərinin dinlə bağlılığı şübhə doğurmur və etnoqrafik baxımdan tədqiq olunmağa möhtacdır.

Sufiliyin müxtəlif növləri və qolları öz fərdi xüsusiyyətləri ilə seçilir. Həriflərin mənasına və sətiraltı ifadələrin sirrinə xüsusi önəm verən hürufilik təriqəti Azərbaycanda Fəzlullah Nəimidən sonra ən mətin davamçısı Şamaxıda doğulan və mükəmməl təhsil görən Seyid İmadəddin Nəsimi (əsil adı Əlidir) olmuşdur. Ayrı-ayrı fəlsəfi və ədəbi əsərlərdə bu təriqətin onun xüsusiyyətləri barədə geniş tədqiqatlar aparılsa da, hürufiliyin etnoqrafik baxımdan tədqiqi indiyə qədər aparılmamışdır. Yaxud xəlvətlik təriqətində dərvişin başına qoyduğu tacın onun hansı təriqətə mənsub olduğuna xüsusi işarə ilə seçilməsi, ibadətlərin və zikrlərin səciyyəvi xüsusiyyətləri, mərasim və adətləri, həyat tərzləri və vərdişləri, yeməkləri və içkiləri, digər maddi və mənəvi elementləri ciddi surətdə araşdırılmalıdır.

Xəlvətilərdə tac geymə xüsusi mərasim formasında həyata keçirilirdi. Təriqətə yeni daxil olan müridə şeyx, zikr təlqinindən sonra tac qoyma mərasimi keçirir, başına tac qoyur və ya xüsusi parça ilə sarınır, əyninə xirqə geyinirdi. Əslində bu geniş mənada müridə bütün gözəl əxlaqları geyindirməsi kimi simvolik mənə daşıyırdı. Tacda olan işarə və dilimlər müəyyən elementlərə işarə idi. Bu dilimlərin sayı onu daşıyan şəxsin – təriqət sahibinin müəyyən keyfiyyət göstəricilərə müvafiq olaraq bir, iki, altı, yeddi, səkkiz, on iki dilim ola bilərdi. Çox vaxt xəlvətilər dörd dilimli qırx şaxə – budaq şəklində olan tac qoyurdu ki, bu da qırx gün davam edən – çillə mərasimindən uğurla çıxan təriqət sahiblərinə qismət olurdu (5, s.132).

Məlumdur ki, sufilər əsasən qoyunun qaba yunundan hazırlanmış xirqə geyinməklə səciyyəvi olmuşlar. Həyat yolunun yarısına yetişən sufi keçi qılından hazırlanmış xirqə geyməli idi. Təriqətə çoxdan qoşulan təcrübəli sufilər isə tiftikli yundan xirqə geyirdilər. Onların paltarları təqva sahibi olmalarına müvafiq olaraq bəyaz, mavi, yaşıl və son olaraq ən yüksəliş mərhələsində günəşin tam tərsi və açıq rəngləri qəbul etməyən qara rəngli paltar geyinmələri ilə fərqlənirdi (5, s.133). İsti iqlim şəraitində bu narahat geyimlə özlərinin nəfislərinin həzzinə, rahatlığına bir təhər dolanmaq, sadə yaşamaqla özlərini nəticə etibarilə axirət dünyasına həsr etmək sufilərin əsas qayəsi idi. Bu təriqətdə nəzəri baxışlarla yanaşı, təcrübəli təmrinlər, həyat yolundan uğurla bəhrələnmək, müəyyən kamil təcrübə toplamaq, nəfsi üzərində uğurla qələbə qazanmaq, öz ideya və məsləkinə sadıq qalmaq və digər bu kimi xüsusiyyətlər kompleksinə böyük üstünlük verilirdi (3, s.394-395).

İslam dinində və onun ayrı-ayrı təriqətlərində yeməklər və içkilər də müvafiq qaydada adi insanlardan kəskin surətdə fərqlənirdi. Öz nəfsini dünyanın nazu-nemətlərinə biganəlik hissi ilə boğmaq, yemək və içkidən daha çox ömrünü ibadətə həsr etmək, minimum səviyyədə qidalanmaqla bioloji varlığını birtəhər qoruyub saxlamaqla, daha çox zikrlərlə, ibadətlərlə, namazlarla mənəvi dünyasını saflaşdırmaq və ilahi hüzuruna yüksək təmizlik keyfiyyətləri ilə qovuşmaq arzusu onların qələbəsi idi. Əxlaq və tərbiyə məsələlərinə, mürid-mürşid münasibətləri böyük tərbiyəvi və ibrətamiz mahiyyət daşıyırdı.

Bütün bu tarixi faktlara söykənərək Şirvanda "Övliya", "Pir", "Şıx" kimi adlandırılan minlərlə qəbir, ziyarətgah, pir, imamzadə ilə zəngin olan yaşayış məskənlərinin adında bu anlayışların mövcudluğu bu bölgənin təriqətlərlə sıx bağlı, zəngin bir tarixi keçmişə malik olduğunu söyləməyə əsas verir. Keçmiş Şamaxı quberniyasının indiki Ağsu, Qobustan, İsmayilli, Kürdəmir, Şamaxı bölgələrinin ərazilərində Sufi Həmid türbəsindən Həzrət Babaya qədər, Cuma məscidindən Bilal Əfəndi məscidinə qədər Şeyx Əyyub türbəsindən Şeyx Dursun türbəsinə qədər yüzdən artıq müxtəlif təriqət nümayəndələrinə məxsus müqəddəsləşən ziyarətgahların hal-hazırda da fəaliyyət göstərməsi bu maddi mədəniyyət nümunələrinin etnoqrafik baxımdan araşdırılmasına ehtiyac olduğunu göstərir.

Şamaxı şəhərində yerli əhalinin söylədiyinə görə xəlvəti şeyxi Pir Ömər Avaxıl kəndində böyük bir ağacın koğuşuna çəkilərək günlərlə xəlvəti olaraq ibadət etmiş, Allaha qovuşmağa çalışmışdır. XIV əsrdən bu günümüzdə qədər qalmış ağac hal hazırda kənd qəbiristanlığındakı müqəddəs Ömər Sultan türbəsinin yaxınlığında qərar tutmaqdadır. Xəlvətilik təriqətinin bilavasitə icra olunduğu və bu gün də mövcud olaraq qalan qədim ağac öz görünüşü və tarixi ilə böyük maraq kəsb edir. Həmin kənddə bir neçə il bundan əvvəl vəfat etmiş xəlvəti təriqətinin son illərə qədər davamçılarından olan Avaxıllı İsaməddin Əfəndinin mənzilində saxlanılan qədim kitablar və islam hüququna dair əsərlər xəlvətiliyin əsas cəhətləri barədə maraqlı məlumatlar toplamağa imkan verir. İsaməddin Əfəndinin qızı Mələk xanımın qədim tarixə malik olan xəlvətilik təriqətinin ənənələri haqqında, onlara məxsus geyimlər, həyat təzi və s. haqqında zəngin məlumatlara sahibdir. Heç şübhəsiz onun məlumatları etnoqrafik tədqiqatlar zamanı araşdırmaların keyfiyyətinə öz təsirini göstərəcəkdir.

Özündə böyük sosial qrupları birləşdirən İslam din və təriqətlərinə bağlı olan din xadimləri, din qulluqçuları, dindarlar geniş əhali kütləsinin mühüm sosial təbəqəsini təşkil etməklə, fərqli həyat tərzinə, özünəməxsus yaşayış yerlərinə, adət və ənənələrə, əxlaq və mənəviyyata, nikah və toy adətlərinə, ailə və övlad, mürid-mürşid münasibətlərinə, ədəbiyyat və musiqisinə, dini bayram və mərasimlərə, yeməklərinə, içkilərinə, ibadət yerlərinə, məscidlərə, pirlərə, ziyarətgahlara, fərqli memarlıq üslublarına görə əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənirlər. Bütün bu məsələlərin etnoqrafik baxımdan araşdırılması məsələsinə ilk dəfədir ki, müraciət edilsə də, problem kifayət qədər aktual və tarixi keçmişimizin parlaq səhifələrinin üzə çıxarılması nöqtəyi-nəzərindən müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Buna görə də hesab edirik ki, Şirvanda islam və onun təriqətlərinin etnoqrafik aspektdə kompleks araşdırılmasının vaxtı çatmışdır.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Belyayev Y.A. Müsəlman təriqətləri. Bakı, 1958
2. Əliyev R. Dinin əsasları. Bakı, 2003
3. Fəlsəfə ensiklopedik lüğəti. Bakı, 1997
4. Кулу-Заде З. Хуруфизм и его представители в Азербайджане. Баку: ЭЛМ, 1970, с.78-79
5. Mehmet Rıhtım. Seyid Yəhya Bakuvi və xəlvətlik. Bakı, Qismət nəş, 2005.
6. Məşədixanım Nemət. Azərbaycanda pirlər. Bakı, 2010
7. Məmmədov Z. Azərbaycan fəlsəfə tarixi. Bakı, "Şərq-Qərb", 2006
8. Mustafa Öz. İlyas Üzüm. İslam məhzəbləri tarixi. Bakı, "Nurlar", 2008
9. Yunusov Arif. Azərbaycanda islam. Bakı, 2004
10. Zərqanayeva İradə. Qəzalinin fəlsəfi-etik görüşləri. Bakı, 2007

ZAHIDOVA HAGIGAT

E-mail: H.Zahidova@mail.ru

ETNOGRAPHICAL ASPECT ISLAMİK COURSE IN THE SHIRVAN

Our studies indicates that Azerbaijan was a good place for emergence of such sufi orders diversified from Islamic sufi currents as Khalwatiyya, Safawiyya, Zahediyya, Suhrawardiyya, Ahiyya, Irshaqiyya, Naqshbandiyya, Hurufiyya, and Khalwatiyya's Rowshaniyya and Gulshaniyya branches. A number of these orders largely originated in the state of Shirvanshahs, its capital Shamakhi, Baku, Derbend, and in general in the Shirvan region for a long period, passed through great evolution and spreaded to the moral world of the Middle East with the time.

Mosques, tekyes, zawiyes, khanegahs, places of pilgrimages and elders, imamzadehs, ribats, dergahs, and others known as places of Islamic worship in Shirvan possess their own traits of architecture, common and individual features.

Religious figures, servants and clergymen connected with the Islamic religion and sects that cover larger social groups constitute an important stratum of people. They considerably differ as per their life style, residences, customs and traditions, ethics and morality, marriage and wedding customs, family relations, murid-murshid (disciple/master)relationships, literature and music, religious holidays and ceremonies, food and drinks, places of prayer, mosques, places of elders and pilgrimage, and styles of architecture. Though these issues are invstigated from ethnographic standpoint for the first time, the problem is absolutely topical and bears an exceptional importance for throwing light on bright pages of our historical past. Therefore, we consider that it is high time to conduct complex ethnographic investigation into Islam and its sects in Shirvan.